

УДК 346.542

ББК 65.26

Забчук Г.М.

ПРОЦЕС КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті досліджуються проблеми кредитування в умовах ринкової економіки. Розглядається механізм взаємодії банківського сектора з іншими сферами економіки – ринком нерухомості та фондовим ринком. Пропонуються шляхи формування ефективної стратегії управління процесом кредитування реального сектора економіки.

Ключові слова: кредитування, фінансова система, стратегія, фінансові ресурси, банківська система.

The problems of giving credits on market economy conditions are investigated. The mechanism of interrelations between bank sector and stock market is shown. The ways of formation effective strategies of management of the process of giving credits to the real sector of economy are proposed.

Вступ. Попри значну увагу, яка приділяється проблемам розвитку кредитування та особливостям функціонування банківської системи у працях багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних економістів: А.М.Мороза, М.І.Савлука, Л.О.Примостки, М.Д.Алексєєнка, І.О.Лютото, Т.Т.Ковальчука, П.Роуза, Дж.Сінкі, Ф.С.Мішкіна, О.І.Лаврушина, О.М.Іванова, Ю.С.Крупнова, О.В.Соколової та інших, необхідно розуміти актуальність дослідження питань, що визначають сутність стратегії розвитку підприємств через кредитну систему, а також пов'язане з нею з'ясування сукупності тих чинників, котрі безпосередньо впливають на особливості грошово-кредитних відносин у ринковій економіці.

Дослідження теоретичних аспектів кредитування зумовлює першочергову потребу всебічного наукового обґрунтування сутності стратегії управління процесом кредитування. Це дасть можливість сформулювати відповідні завдання щодо стратегії розвитку й удосконалення механізмів взаємодії банківської сфери з іншими сферами економіки – страховим і фондовим ринками, ринком нерухомості тощо.

Постановка завдання. Формування основних засад стратегії управління процесом кредитування здійснюється у рамках національної економічної політики. Останнім часом відбувається уніфікація процесу кредитування. Об'єктивною основою цього процесу є особливості національних інтересів держави.

Принципово важливим питанням у сучасних умовах є розробка стратегії подальшого розвитку кредитування, оскільки якісні параметри кредиту визначають необхідність урахування при встановленні процентних ставок таких факторів, як характер заданого забезпечення, цільове призначення позички, а також репутація і надійність позичальника. Від того, наскільки якісне забезпечення пропонується за користування позичками (а це, як правило, різні види майна чи майнових прав) у плані його ліквідності, залежать перспективи покриття можливих втрат кредитора і, відповідно, рівень процентної ставки як плати за ризик. Складність визначених українським законодавством процедур відчуження на користь банку заставленого майна зумовлює підвищення ціни, яку доводиться сплачувати клієнту за отримані у позичку кошти.

Мета кредиту також визначає ризик комерційного банку, зумовлюючи необхідність диференціації процентних ставок. Так, позички, видані на усунення тимчасових фінансових труднощів чи реалізацію довгострокових інвестиційних проектів, є більш ризикованими, ніж кредити на поточну виробничу діяльність, а тому процент по них є більш високим.

Що стосується репутації та надійності позичальника, то цей базовий фактор, який

визначає принципову можливість установалення кредитних відносин із тим чи іншим клієнтом, може і повинен слугувати також підґрунтям для диференціації кредитної угоди – в першу чергу розміру плати за кредит. Природно, що позичальники, у яких стабільне фінансове становище, хороші перспективи розвитку і репутація серед ділових партнерів, користуються у банку більшою довірою, а тому повинні мати реальні можливості отримати кредит на пільгових умовах, у тому числі й під нижчий процент.

Таким чином, урахування всіх зазначених факторів формує процес кредитування, що відбувається на діяльності підприємств.

Результати. У ринковій економіці України вплив зовнішніх чинників на результати діяльності підприємств достатньо відчутний і створює труднощі для їх розвитку. Тому стратегія розвитку цих підприємств залежить переважно від їхніх ресурсів, вміння керувати й управління. Стратегія – це не просто функція часу, а функція напрямку, яка складається із сукупності глобальних ідей розвитку.

Нині вирішення питань стабілізації у розвитку виробничого сектора економіки та фінансової системи потребує серйозних змін інноваційної стратегії, передусім раціонального розподілу й ефективного використання фінансових ресурсів.

Стратегічною складовою сфери фінансів будь-якої країни є банківська система. Її в Україні у процесі економічних перетворень вона зазнала чи не найбільших змін, зокрема у підходах до банківської діяльності у принципах і механізмах перерозподілу грошових ресурсів суспільства тощо. Пройшовши шлях від утворення перших кооперативних банків, етапу гіперінфляції, хвиль їхніх банкрутств до стабільної національної валюти, утворення власної бази банкотно-монетного виробництва, електронної системи безготівкових платежів, укрупнення комерційних банків і розвитку різноманітних банківських послуг, банківська сфера і сьогодні потребує значних змін у законодавчому, нормативному регулюванні її взаємовідносин з іншими сферами фінансової системи, з різними галузями економіки.

Нині досить актуальною є стратегія розвитку й удосконалення механізмів взаємодії банківської сфери з іншими сферами економіки – страховим і фондовим ринками, ринком нерухомості тощо. Страховий бізнес проявляє свою взаємодію через страхування заставленого майна під кредити банків і ризики їх неповернення, чим забезпечується зменшення рівня ризиковості банківських операцій.

Ринок нерухомості також тісно пов'язаний з кредитною діяльністю комерційних банків, які з метою захисту своїх інтересів надають кредити здебільшого під заставу майна, майнових прав тощо.

Практичний досвід і статистичні дані минулого періоду (1995–2000 роки) переконують, що обсяг несвоєчасно повернутих кредитів становив 25% загального обсягу кредитних вкладень, а частка погашених кредитів за рахунок реалізації заставленого майна – половину обсягів проблемних кредитів. Отже, обсяг реалізованого банківським установами заставленого майна через біржі, аукціони тощо був значним.

У 1995–2000 роках комерційні банки надавали суб'єктам господарювання кредити забезпеченням яких були основні фонди й акції державних підприємств. Вартість об'єкта застави встановлювалася як балансова або як погоджена сторонами, що відповідало чинному на той час законодавству. У результаті таких домовленостей між сторонами вартість заставленого майна була значно нижчою від реальної ринкової вартості.

У період кредитних договорів кредитні ресурси, з одного боку, не стимулювали виробничих процесів через високу вартість, а з іншого, – витрачалися боржниками нецільово (відпускання вироблених товарів неплатоспроможним клієнтам, значне в строчення оплати тощо). Відтак при настанні терміну повернення кредиту підприємство ставало фінансово неспроможним. Відповідно погашення відбувалося за рахунок коштів, отриманих від продажу застави. У такий спосіб значний обсяг вартості основних

фондів або права на акцептований капітал вітчизняних підприємств переходили у власність комерційних структур.

З метою усунення зловживань у відносинах між кредиторами і боржниками Верховна Рада України у квітні 1999 року прийняла Закон "Про виконавче провадження", згідно з яким при Міністерстві юстиції було створено спеціалізоване державне підприємство "Укрспец'юст". Стратегічною метою цього підприємства стали управління процесами кредитування й перерозподіл державного майна через механізми продажу ним заставленого кредиторам майна, а також, при необхідності, оцінка його вартості.

За короткий період діяльності Державної виконавчої служби (ДВС) почали проявлятися й інші негативні моменти у зв'язку з реалізацією заставленого боржниками майна. Так, наприклад, на стадії укладення договору між кредитором і позичальником узгоджувалася ринкова вартість застави (на основі балансової вартості, висновку Бюро технічної інвентаризації тощо), а при реалізації цього майна ДВС банки отримували значно меншу суму. Дана колізія виникала через монопольне право державного підприємства "Укрспец'юст" на реалізацію тільки ним виставленого майна та наявності права на оцінку цього майна. Прикладом дій ДВС такого характеру було широке висвітлення у засобах масової інформації та відкриття прокуратурою України кримінальної справи за фактом реалізації великого підприємства "Росава" за дуже низькою ціною (оцінено ДВС). У зазначеній ситуації доцільним стало напрацювання нової стратегії управління процесом кредитування реального сектора економіки.

Верховною Радою України у липні 2001 року було прийнято Закон "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", який мав на меті впорядкувати механізм оцінки заставних прав кредиторів і визначити правові засади здійснення професійної оціночної діяльності. На його основі виникло багато незалежних суб'єктів оціночної діяльності, проте з боку кредиторів ця сфера і надалі вважається недосконалою, несприятливою для встановлення прозорих взаємовідносин між оцінювачами, кредиторами й позичальниками.

На сьогодні даний закон найбільш наближений і сприятливий тільки для експертів-оцінювачів. У ньому закладено чимало недоліків. Так, згідно зі статтею 3 вартість майна чи майнових прав визначається оцінювачами на дату оцінювання. На практиці це призводить лише до додаткових витрат позичальниками на оплату послуг оцінювачів, оскільки для кредитора важливішою є оцінка вартості майна на час його реалізації, тобто після закінчення дії кредитного договору.

За цією самою статтею майном, яке може оцінюватися, є земельні ділянки. При відсутності на сьогодні державного земельного кадастру нам залишається тільки сподіватися, що оцінка землі буде проведена обґрунтовано.

Проведення оцінки майна є обов'язковим при створенні, реорганізації, банкрутстві підприємств на базі державного чи комунального майна або при приватизації, оренді, страхуванні чи обміні такого майна тощо. Крім того, у законі передбачено *обов'язкову оцінку будь-якого майна при передачі його в заставу*.

Вимоги цієї статті сьогодні викликають найбільше зауважень і спротив кредиторів. Наприклад, банк надає кредит на купівлю нових телевізорів, комп'ютерів, автомашин та ін., які стають предметами застави. У таких випадках експертні оцінки недоцільні, бо вартість майна не підлягає коригуванню на знижувальні коефіцієнти амортизації, пошкодження тощо, і вартість, указана у звітах експертів, збігається з його первісною вартістю. У цій ситуації банк не цікавиться навіть оцінкою майна на дату закінчення кредитного договору, бо несплата проміжних платежів може відбутися в будь-який період дії кредитного договору і стягнення на предмет застави відбуватиметься водночас. Тобто вартість автомобіля буде вищою за кінцеву і потребуватиме додаткового проведення оцінки.

Нині обов'язкова вимога проведення незалежної експертної оцінки нових предметів застави, які не були у вжитку, на нашу думку, необхідна за умови передачі їх бюджетними організаціями. Причиною цього є випадки купівлі цими організаціями товарів за завищеними цінами з корисливою метою.

Не менш важливою хвилюючою відсутністю у цьому законі положення про матеріальну відповідальність оцінювачів за достовірність їхньої експертної оцінки, тобто про матеріальне відшкодування оцінювачами кредиторам збитків, які виникають при неможливості реалізації цього майна за вказаними в оцінці цінами. Упродовж 2000–2005 років на практиці не відбулося жодного такого випадку. Навіть більше: якщо у законі й передбачити таку можливість, це не забезпечить кредиторам відшкодування збитків. Адже сьогодні оцінну діяльність здійснюють фізичні особи, приватні підприємці, юридичні фірми, власний капітал яких незначний або взагалі мінімальний. У законі відсутні будь-які вимоги щодо формування оцінювачами мінімального розміру статутного фонду для юридичних фірм чи утворення інших фондів для покриття непередбачуваних втрат приватними підприємцями та фізичними особами. Сьогодні оцінювачі отримують ліцензію на цей вид діяльності без наявності власного капіталу.

Якщо позичальник своєчасно не погашатиме заборгованості, то кредитор (банк) згідно з чинним законодавством подаватиме матеріали до Державної виконавчої служби – монопольної організації з права реалізації заставного майна. Цей процес ДВС здійснює відповідно до Закону України “Про виконавче провадження”, яким передбачено можливість (на практиці це часто трапляється) при реалізації застави залучати спеціалістів (тих самих оцінювачів) до оцінки вартості майна. Даний факт свідчить про те, що існує неузгодженість двох важливих законів, які регулюють процес оцінки і реалізації майна. Внаслідок цього втрат зазнають тільки кредитори.

Висновки. Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” певною мірою сприяє розвитку ринкових відносин, однак він іще далеко не досконалий. Тому треба замінити чинний механізм управління процесом кредитування шляхом внесення деяких змін до законодавчих актів України. Стратегічними пропозиціями вдосконалення механізму управління кредитним процесом, на нашу думку, є такі: Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” доцільно доповнити умовою одночасної оцінки майна як на дату оцінки, так і на час погашення кредиту. Оцінка нових предметів застави повинна здійснюватися тільки при передачі їх бюджетними організаціями і тільки на вимогу кредитора. При цьому експерти зобов'язані визначати ціну нового товару, виходячи з інформації підприємств-виробників, організацій, що займаються збутом цих товарів, за даними прайс-листів тощо.

Найважливішим моментом, який зробить закон дійовим щодо захисту прав держави та кредиторів, є передбачення матеріальної відповідальності оцінювачів за достовірність їхньої експертної оцінки. На нашу думку, у законі слід передбачити, що у разі реалізації майна за ціною, нижчою за вказану експертом (без наявності форс-мажорних факторів впливу на вартість майна), різницю між цими вартостями відшкодовують незалежні експерти-оцінювачі. Водночас необхідно передбачити мінімальний розмір власного капіталу оцінювачів, при якому їм надавалося б право займатися цим видом діяльності. Гарантією наявності коштів на покриття завданих збитків кредиторам від неправильної оцінки могли б бути депозити оцінювачів у комерційних банках.

З метою уникнення випадків зловживань Державною виконавчою службою під час реалізації заставлених прав кредиторів у Законі “Про виконавче провадження” необхідно передбачити можливість залучати експерта до додаткової оцінки майна тільки у випадках його значного пошкодження, розукомплектування тощо.

Отже, сьогодні для подальшого розвитку економіки України необхідним є напрацювання досконалої стратегії управління процесом кредитування. Запропоновані шляхи вдосконалення механізмів взаємодії банківської системи з фондовим ринком і ринком нерухомості забезпечать налагодження цивілізованих ринкових відносин в економіці.

1. Гончаренко В. Кредитна кооперація: принципи фінансово-господарського механізму та проблеми відродження в Україні // Банківська справа. – 2005. – №3. – С.83–89.
2. Ковальчук А. Правові колізії у законодавчому забезпеченні фінансових відносин // Банківська справа. – 2004. – №3. – С.41–53.
3. Корчева Г. Особливості становлення та розвитку банківської системи України // Економіка і прогнозування. – 2005. – №2. – С.93–102.
4. Кредитування та контроль: Навчально-методичний посібник / О.А.Хмеленко, В.Я. Вовк. – Х., 2004. – 224 с.
5. Балюк В., Яцура А. Довгострокове кредитування інвестиційних проектів // Банківська справа. – 2005. – №1. – С.54–67.
6. Центральний банк і грошово-кредитна політика: Навчальний посібник / В.О.Романишин, Ю.М.Уманців. – К., 2005. – 480 с.